

Особливості територіально-політичних систем національного і транснаціонального рівня (до проблем концепції географічних місць)

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
e-mail: boris.yatsenko@gmail.com

Анотація. В статті розглядаються проблеми ієрархії географічних місць на національному та транснаціональному рівні. Наголошується, що типи географічних місць на національному рівні формуються під дією цивілізаційних факторів, транснаціональному – в умовах глобальних геополітичних ігор.

Ключеві слова: територіально-політична система, географічне місце, ієрархія географічних місць, локальне географічне місце, політико-географічний район, країна, геополітичний регіон, регіон сили, стиковий геополітичний регіон.

Як відомо, об'єктом політичної географії є *територіально-політичні системи (ТПС)*, які взаємодіють між собою і з геопростором [1]. Бачення закономірностей територіально-політичної організації цих систем дає т.зв. *концепція географічних місць*, яку розробив Джон Еґнью [2, 3]. Її основу становлять два положення.

1. Географічне місце, як певний осередок політосфери є полем взаємодії суспільних процесів, перебіг яких відбувається на різних ієрархічних рівнях, від локального до глобального. При цьому, суспільні і політичні утворення, що діють на відповідних рівнях (громади, громадські організації, церква, політичні партії, засоби масмедіа тощо) впливають на формування у людей уявлень про стан справ на даній території чи в країні.

2. Геопросторові відмінності в ході суспільних і політичних процесів – від перебігу й результатів виборів в регіонах до формування потужних національних і транснаціональних суспільних рухів, або поведінки державної влади мають геопросторовий контекст – зрештою, співвідношення політичних сил в державі є множиною результатів політичного вибору місцевих громад, а на наддержавному рівні – проявом політичного вибору правлячих еліт тих держав, що складають той чи інший географічний регіон.

Наступні основні положення концепції географічних місць виглядають так:

- ієрархія територіально-політичних систем складає два різноякісні рівні – національний (системи формуються в однорідних правових і адміністративних рамках певної держави) і транснаціональний (ТПС формуються в умовах гри сил в геополітичних процесах).

- в обох випадках спостерігаємо два різновиди політико-географічних утворень (див. табл.1.): ТПС – де-юре, що діють в певних адміністративних (або міжнародно-правових) межах (політико-адміністративні одиниці держави, держави, союзи держав тощо); ТПС – де-факто, об'єктивно існуючі географічні місця різних географічних рівнів.

- для всіх різновидів географічних місць характерні значні типологічні відмінності. При цьому, типологія ТПС національного рівня впливає із переважно цивілізаційних ознак (системи, що сформуються в сферах християнських, мусульманської, далекосхідних цивілізацій тощо), транснаціонального рівня, – із особливостей їх позиціонування в світосистемі.

У запропоновані вище таблиці привертають увагу ряд ключових позицій в ієрархії ТПС національного рівня: первинне «географічне місце», «політико-географічний район» та «країна» [4].

Первинне географічне місце формується на основі сталої спільноти людей і є низовим територіальним осередком, де проявляються місцеві особливості політичного життя і політичної культури країни, що складаються в умовах певної цивілізації. В даному разі йдеться про політичне життя місцевої територіальної громади. Дискусії щодо середньої кількості її мешканців недоречні. Це може бути й міський житловий масив із десятками тисяч жителів, і велике село в лісостепу, й нечисленне населення гірської долини чи оаза в пустелі.

Політико-географічні райони складаються із локальних систем географічних місць, і в них взаємодіють різнофункціональні, а отже й різномірні за соціальною структурою території – міські, приміські, сільські, гірські й т. ін. Для них притаманні спільність історичного минулого, а інколи й етнічна спільність, схожість поведінки жителів і їхні реакції на ті чи інші державні чи міжнародні події. Такі регіональні політичні одиниці зберігають стійку політичну орієнтацію на різноманітних виборах та референдумах, і змінюється вона дуже повільно.

Країна посідає ключове місце у множині територіально-політичних систем. Країна, народ якої реалізував право націй на самовизначення, стає суверенною державою й одним з основних елементів

будови світової системи. Суверенна держава, попри всі процеси глобалізації та суверенізації суспільного життя, є найбільш сталим суб'єктом політичної карти світу.

Таблиця 1.

Види територіально-політичних систем

Географічні місця	Адміністративно оформлені ТПС	Функції географічних місць
Національний рівень		
Первинне географічне місце.	Первинна самоврядна адміністративна одиниця (комуна, село, кишлак, невелике місто, комуна або громада у великому місті тощо).	Відтворення робочої сили; безпосередня взаємодія з природою; виконання вузько-спеціалізованих функцій (сільське господарство, рибальство, рекреація, гірничо-промисловість та інш.); первинне відтворення культури (в т.ч. політичної).
Локальна система географічних місць.	Адміністративна одиниця другого порядку (район, департамент, повіт, графство тощо), велике місто.	Інтеграція первинних географічних місць; поєднання на території виробничої діяльності і функцій обслуговування навколишньої місцевості; дифузія культурних та політичних інновацій.
Політико-географічний район.	Адміністративно-політична одиниця I-го порядку (область, префектура, воеводство, округ тощо), багатомільйонне місто.	Інтеграція локальних систем ТПС; багатфункціональне господарство; потужні обслуговуючі функції; відтворення регіональної культури (в т.ч. політичної); регулювання сталості державної політичної системи.
Країна.	Держава.	Реалізація права націй на самовизначення; захист національних інтересів держави; відтворення капіталу; оберіг культури, духовності та інших умов буття; організація багатфункціональних дій керування; адаптація до глобальних впливів.
Країна, що має самоврядні утворення.	Різновид держави: федерація, або конфедерація.	Самоврядним територіям (автономні республіки, штати, землі тощо) передається частина функцій регіонального самоврядування і зберігається автономія в політичному житті, культурі, релігії та інш.
Транснаціональний рівень		
Геополітичний регіон.	[іноді можуть бути оформлені у вигляді регіональної інтеграції].	Регулювання взаємодії між країнами регіону; регулювання політичного розвитку міжнародних відносин. В разі утворення регіональної інтеграції, спільної ринкової зони або митного союзу – координація відповідних функцій.
Історико-географічний або етнокультурний регіон.	Адміністративно певна єдність країн може бути оформлена в рамках міжнародних регіональних організаціях.	Політична і економічна взаємодія країн відбувається в рамках статуту і програми відповідної регіональної організації (СНД, Ліга арабських держав, Африканського союзу та інш. тощо).

Складено на основі [1] з уточненнями і доповненнями Яценка Б. П.

Основні загальні характеристики будови держави – такі як форма державного управління, політико-територіальний устрій, політична система, економічна система тощо, є результатом вибору або народу, або правлячої еліти. Проте в будь-якому разі в державі (у країні) існують регіональні відмінності політичної орієнтації і політичного вибору, природа яких закладена у відмінностях господарського і суспільного життя множини географічних місць: належності суспільства до тієї чи іншої цивілізації, особливостях історичної долі території, її етнічних і соціальних особливостей.

Продемонструємо роль цивілізаційного чинника на декількох прикладах первинних географічних місць.

- США. Варвік (штат Нью-Йорк, 30 тис. жителів). Містечко виникло в часи промислової революції як обслуговуючий центр невеликого сільськогосподарського району, корпуси бувших промислових підприємств і викладена бруківкою площа залізничної станції (нині приймає лише товарні потяги) ніби відносить нас в 19 ст. В наш час в корпусах, бувших заводчиків – готелі, магазини, ресторани (з хорошим вибором національних кухонь, доречі). Містечко обслуговує як навколишні ферми так і рекреаційний район зимового спорту, організовує протягом року ряд фестивалів – найбільш відомі – «Еппл-фест» (Яблучний фестиваль) та тиждень «Днів Колумба». В місті декілька шкіл і декілька церков різних конфесій – в Сполучених штатах звичним є те, що кожна конфесійна громада має свою церкву (наприклад, українські громади мають церкви скрізь де тільки є помітне скупчення українців).

- Тенрі (преф. Нара, Японія, 70 тис. жителів) – древнє місто, що якийсь час (в V ст.) навіть було столицею Японії. Нині досягло розквіту завдяки дії буддистської секти «Тенрі-сінрікьо» - стало центром рекреаційної діяльності – паломництва буддистів і розміщення одного з відомих в Японії університетів «Тенрі дай'гаку» (в Японії симбіоз монастирів або храмів і університетів – звичне

явище). Діє ще десяток шкіл і коледжів, окрасою туристського комплексу є головний храм «Тенрікьо» старовинний храм Сінто – Ісоноками і корпуси університету.

- Типовий кишлак у Хорезмі (Узбекистан) – свого роду «сільськогосподарська агломерація» де тисячі глинобитних будиночків обмежених з боку проїзної дороги дувалами (глинобитними стінами), а з іншого – залитими водою полями бавовнику, що підступають до самих стін господи. Школа – типова будівля радянських часів, вирує багатий на місцеві овочі і фрукти базар на якому донедавна торгували прямо з землі, а центром духовного життя є обов'язково мечеть – найбільш ошатна споруда у всій околиці з мінарету якої муедзин не вельми мелодійним голосом закликає до молитви.

- Приклади первинних географічних місць регіонів східнохристиянської цивілізації наводити не будемо – цивілізаційна складова їх іміджу як правило і в ХХІ ст. не оправилась від руїни недавніх часів.

Основні ТПС наднаціонального рівня – геополітичні регіони – об'єктивно існуючі геопросторові комбінації незалежних держав, що сформувались в результаті взаємодії історичних, політичних і географічних умов на даній території [5]. Ці геопросторові комбінації по-перше динамічні, склад держав в них може частково змінюватись (або це може бути і одна держава); по-друге – їх типи визначаються в залежності від того, які позиції ці політико-географічні (геополітичні) поєднання посідають в світоситемі.

Можна впевнено говорити про існування таких типів геополітичних регіонів:

- регіони сили: Сполучені штати Америки, країни ЄС, Російська Федерація, Китайська Народна республіка, Японія;

- «стикові регіони» (іноді вживають термін «лімітрофи»), з них найбільш сталі – країни Центральної Європи (до них належить і Україна) та території протистояння на Далекому Сході Азії (Північна та Південна Корея. КНР – Тайвань тощо);

- регіони «чорні діри» – найбільш яскраво виражені серед них. Центральна та Східна Африка, Середній Схід, південь Центральної Азії.

Література

1. Колосов В. А. Геополитика и политическая география / В. А. Колосов, Н.С. Мироненко. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 479 с.
2. Agnew J. A. Place and politics: the geographical mediation of state and society / Agnew J. A. – Boston, Allen & Unwin, 1987.
3. Agnew J. A. Place and Politics in Modern Italy / Agnew J. A. – Chicago, University of Chicago Press, 2002.
4. Яценко Б. П. Країнознавство: основи теорії: навч. посіб. для студ. геогр. спец. вищ. навч. закл. / Б. П. Яценко, В.К. Бабарицька. – К.: Либідь, 2009. – 312 с.
5. Корома Н.С. Політико-географічні фактори формування стикових геополітичних регіонів (приклад Балто-Чорноморського регіону) / Н.С. Корома // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Географія. – К.: Вид-во «Київський університет», 2012. – Вип. 60. - С. 53-57.

Аннотація. Б. П. Яценко *Особенности территориально-политических систем национального и транснационального уровня (к проблемам концепции географических мест).* В статье рассматриваются проблемы иерархии географических мест на национальном и транснациональном уровне. Указывается, что типы географических мест на национальном уровне формируются под воздействием цивилизационных факторов, на транснациональном – в условиях глобальных геополитических игр.

Ключевые слова: территориально-политическая система, географическое место, иерархия географических мест, локальное географическое место, политико-географический район, страна, геополитический регион, регион силы, стыковой географический регион.

Abstract. B. P. Yatsenko *Features of the National and Transnational Territorial Political Systems (to the problems of geographical places conceptions).* This article investigates the problems of hierarchy of geographical places on national and transnational levels. There is indicating that pattern of geographical places of the national level are forming under some the civilization conditions, on the transnational – in the conditions of global geopolitical games.

Keywords: territorial political systems, geographical place, hierarchy of geographical places, local geographical place, polit-geographical region, country, geopolitical region, region of power, junction geopolitical region.

Поступила в редакцию 28.01.2014 г.